

אריאל נויילנדר וחיים לנדאוסוגיית 'גינה מעל גינה'ראשי פרקים:

- א. פתיחה
- ב. מהלך הסוגיה
- ג. שיטות הראשונים בהבנת רבי שמעון
- ד. הלכה למעשה
- ה. סיכום

א. פתיחה

סוגיות שכנים הן סוגיות מגוונות ומיוחדות מכיוון שפסק ההלכה צריך לגשר בין שכנים ולמנוע שנאה ומריבות. במסכת בבא מציעא ישנם סוגיות רבות העוסקות בנושא זה. במאמר זה נציג ונבאר את סוגיית – "גינה מעל גינה".

ב. מהלך הסוגיה

המשנה במסכת בבא מציעא¹ מדברת על שתי גנות זו מעל זו והירק גדל ביניהם. נשאלת השאלה למי שייך הירק האם לגינה העליונה או לגינה התחתונה:

שתי גנות זו על גב זו והירק בינתים רבי מאיר אומר של עליון רבי יהודה אומר של התחתון.

במשנה ישנה מחלוקת בין רבי מאיר ורבי יהודה.
רבי מאיר אומר: של עליון, ורבי יהודה אומר: של תחתון.

המשנה מבארת את סברתם של התנאים:

¹ דף קיח ע"ב

"אמר רבי מאיר אם ירצה העליון ליקח את עפרו אין כאן ירק אמר רבי יהודה אם ירצה התחתון למלאות את גנתו אין כאן ירק אמר רבי מאיר מאחר ששניהן יכולין למחות זה על זה רואין מהיכן ירק זה חי "

מדברי המשנה ששמע שסיבתו של רבי מאיר היא שאם ירצה העליון ליקח את עפרו – לא יוכל הירק לגדול ולכן הירק שייך לבעל הגינה העליונה. סיבתו של רבי יהודה היא שאם ירצה התחתון להגביה את מפלס גינתו לגינת שכנו – לא יוכל הירק לגדול ולכן הירק שייך לבעל הגינה התחתונה. רבי מאיר אומר – מאחר ששניהם יכולים למחות זה על זה עניין מילוי וריקון הגינה מהעפר – בודקים מהו מקור החיות של הירק.

המשנה מביאה דעה שלישית:

"אמר רבי שמעון כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול הרי הוא שלו והשאר של תחתון"

לשיטת ר' שמעון, הירק יהיה שייך לבעל הגינה העליונה רק אם הוא גדל במקום שבעל הגינה יכול לפשוט יד וליטול אותו (כשיטת ר' מאיר). אך במקרה שהירק גדל במקום שאינו יכול להגיע אליו ויצטרך להיכנס לגינה התחתונה כדי לקטוף אותו אז הירק שייך לבעל הגינה התחתונה (רש"י כשיטת ר' יהודה).

בגמרא מובאים דברי רבא לביאור מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה:

אמר רבא: בעיקרו – כולי עלמא לא פליגי דעליון הוי, כי פליגי – בנופו. רבי מאיר סבר: שדי נופו בתר עיקרו, ורבי יהודה סבר: לא אמרינן שדי נופו בתר עיקרו.

ר' מאיר ור' יהודה לא חולקים על שורש הירק, לכולי עלמא ששורש הירק שייך לבעל הגינה העליונה, אלא הם חולקים בנוף הירק שתלוי באויר הגינה התחתונה. ר' מאיר אומר: נוף הירק נמשך אחרי השורש – "השלך נופו אחר עיקרו" ר' יהודה אומר: נוף הירק אינו נמשך אחרי השורש ואין כאן – "השלך נופו אחר עיקרו"

בס"ד

הגמרא מביאה מחלוקת נוספת בין ר' מאיר לר' יהודה הדומה למחלוקת בסוגייתנו:

ותניא נמי גבי מקח וממכר כי האי גוונא דתניא: היוצא מן הגזע ומן השרשין – הרי אלו של בעל הקרקע, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: מן הגזע – של בעל האילן, ומן השרשין – של בעל הקרקע.

אדם שיש לו אילן בשדה של חבירו, והקרקע שבו שתול העץ שייכת לחבירו, ואילן קטן יוצא מהגזע/מהשרשים של האילן.
ר' מאיר אומר: האילן הקטן של בעל השדה, מכיוון שהשרשים שייכים לבעל הקרקע אז אילן קטן שיוצא מהשרשים שייך לו ואף אילן קטן שיוצא מהגזע שייך לו מפני שמשליכים נופו אחר עיקרו.
ר' יהודה אומר: אילן שיוצא משרשי האילן שייך לבעל הקרקע אך אילן היוצא מהגזע שייך לבעל האילן.

הגמרא מביאה מחלוקת נוספת הדומה למחלוקת בסוגייתנו:

ותנן נמי גבי ערלה כי האי גוונא: אילן היוצא מן הגזע ומן השרשין – חייב בערלה, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר מן הגזע – פטור, מן השרשין – חייב.

אילן היוצא מאילן בן שנתיים (גם שורשים וגם גזע) האם חייב בערלה?
ר' מאיר אומר: חייב בערלה – ספירה חדשה של 3 שנים.
ר' יהודה אומר: מהגזע – פטור מערלה, מהשרשים – חייב בערלה.

הגמ' מבארת למה נצרכנו לשתי הברייתות:

וצריכי, דאי אשמועינן קמייתא – בהא קאמר רבי יהודה, משום דממונא. אבל גבי ערלה דאיסורא – אימא מודי ליה לרבי מאיר. ואי איתמר בהא – בהא קאמר רבי מאיר, אבל בההיא אימא מודי ליה לרבי יהודה – צריכי.

אם היינו מביאים רק את הברייתא הראשונה – "מקח וממכר" הינו אומרים שדווקא בענייני ממון ר' יהודה דן את האילן היוצא מהגזע לבעל הקרקע, מכיוון שאין מה להחמיר או להקל פה. אבל בערלה שהוא איסור, וראוי להחמיר – יודה לר' מאיר שצריך למנות ערלה.

ואם היינו מביאים רק את הברייתא השנייה – "ערלה" הינו אומרים שהחמירו מכיוון שזה איסור, ובדיני ממונות ר' מאיר יודה לר' יהודה ויהיה אפשר להקל ולדון אילן היוצא מהגזע לבעל האילן.

ולכן צריך את שתי הברייתות שאף בדיני ממונות חולק ר' מאיר על ר' יהודה וסובר שמשליכים נופו אחר עיקרו.

הגמרא דנה בדעת ר' שמעון:

אמר רבי שמעון כל שהעליון יכול לפשוט. אמרי דבי רבי ינאי: ובלבד שלא יאנס.

אמרו בבית מדרשו של ר' ינאי: ר' שמעון אומר את דעתו רק במקרה שבעל הגינה העליונה לא צריך להאנס כדי להגיע לירק, כלומר, אם הוא מגיע בלי להתאמץ אז הירק יהיה שייך לו, ואם צריך להתאמץ אז הירק יהיה של בעל הגינה התחתונה.

בעי רב ענן ואיתימא רבי ירמיה: מגיע לנופו ואין מגיע לעיקרו, מגיע לעיקרו ואין מגיע לנופו, מאי? – תיקו.

שואל ר' ענן (יש אומרים ר' ירמיה):

לאן בעל הגינה צריך להגיע? אם בעל הגינה העליונה מגיע לנוף הירק ולא לעיקרו, האם זה נחשב "יכול לפשוט ידו"?

הגמ' נשארת בתיקו.

בסוף הסוגיה הגמרא מביאה את פסק ההלכה:

מר אפרים ספרא תלמידו של ריש לקיש משום ריש לקיש: הלכה כרבי שמעון אמרוה קמיה דשבור מלכא, אמר להו: אפריון נמטייה לרבי שמעון.

בס"ד

אפרים ספרא בשם ריש לקיש אומר שהלכה כר' שמעון.
 בנוסף הגמרא מספרת לנו שאמרו את פסיקת ההלכה הנ"ל לפני מלך פרסי והוא
 אמר ישר כוח לר' שמעון!

ג. שיטות הראשונים בהבנת רבי שמעון

שיטת רש"י מובאת בד"ה: "והשאר של תחתון":

ועליון הוא גופיה אפקורי מפקר להו לגביה, שגנאי הוא לו ליטול רשות ליכנס
 לתוך של חבירו וללקוט.

אם נעיינ בדעת ר' שמעון במשנה נראה שרש"י מפרש שם שלפי דעת ר'
 שמעון בעל הגינה העליונה מפקיר את הירק במצב שאינו מגיע אליו מפני
 שגנאי הוא לו ליטול רשות להיכנס לגינת חבירו. אנו רואים שרש"י מפרש
 את דעת ר' שמעון כשיטת ר' מאיר.

הרמב"ן מקשה על דעת רש"י –

והא דתנן הכא ר' שמעון אומר כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול
 הוא שלו. פרש"י ז"ל דכר"מ ס"ל אלא שהוא מפקיר השאר לתחתון
 שגנאי הוא לו ליטול רשות ליכנס לתוך של חבירו, ולא מחזור לי דהא
 קי"ל גבי אילן מן הגזע של בעל האילן ומן השרשים של בעל קרקע כר'
 יהודה והכא קי"ל כר"ש, ואם תאמר דהתם עדיף טעמיה דר' יהודה
 משום דמקרקעו של זה יונקים כדכתבין אנן לעיל, אכתי לא ניחא דא"כ
 אמאי אמרי דבי ר' ינאי ובלבד שלא יאנס הרי כיון שהוא יכול ללקוט
 אפי' באונס אינו מפקיר, וכן אם מגיע לנופו ואינו מגיע לעיקרו אמאי הוי
 של תחתון פשיטא דעליון בעי למהוי, אלא הא דר' שמעון בדר' יהודה
 שייכא, וטעמיה משום דתחתון אפקורי מפקר ליה גבי עליון הואיל וידו
 מגעת שם והוא סבור שהוא שלו הואיל ועיקרו בתוך שלו, דמימר אמר
 תחתון עליון שקיל ליה ואם תקניטנו לאסור עליו תפיסת ידו יטול את
 עפרו, כנ"ל לפרש שמועה זו.

איך רש"י מפרש את דעת ר' שמעון כר' מאיר הרי בשתי הברייתות שהבאנו נפסק להלכה בדעת ר' יהודה! אז למה במקרה שלנו רש"י פוסק כר' מאיר?
הרמב"ן מתרץ שבמקרה זה אין העליון מפקיר לתחתון אלא התחתון מפקיר לעליון מכיון שעיקר הירק נמצא אצל התחתון! ומכאן רואים שרש"י פוסק כר' יהודה!

ד. הלכה למעשה

הרמב"ם בהלכות שכנים² פוסק כך:

שתי גנות זו על גב זו והירק בינתיים בגובה עובי הארץ שביניהם כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול אותו מעיקרו הרי הוא שלו ובלבד שלא יאנוס את עצמו והשאר של תחתון, היה מגיע לנופו ואינו מגיע לעיקרו לא יטול העליון ואם נטל אין מוציאין אותו מידו, אבל האילן העומד על המצר אף על פי שהוא נוטה לתוך שדה אחת מהן הרי שניהם חולקין בפירותיו.

מדברי הרמב"ם משמע שכל שבעל הגינה העליונה יכול לפשוט את ידו וליטול את הירק מעיקרו-הירק שלו ובלבד שלא יאנוס את עצמו לקחת והשאר של התחתון. אם מגיע רק לנוף הירק ולא לעיקרו-הירק שייך לתחתון, אך אם נטל כבר-לא מוציאין מידו.

וכן מובא להלכה גם ב'שולחן ערוך'³:

שתי גנות זו על גב זו והירק בינתיים, בגובה עובי הארץ שביניהם, כל שהעליון יכול לפשוט ידו וליטול אותו מעיקרו, הרי הוא שלו, ובלבד שלא יאנוס עצמו; והשאר של תחתון. הגה: היתה יד העליון מגיע עד למטה, אפ"ה כל שהוא סמוך לקרקע פחות משלשה הוא של מטה, (טור). היה מגיע לנופו ואין מגיע לעיקרו, לא יטול העליון; ואם נטל, אין מוציאין מידו.

² פרק ד' הלכה ט'

³ חו"מ הלכות שותפין קרקע סימן קסז, א

בס"ד

ה. סיכום

מסוגייתנו עולה חשיבות השלום בין שכנים. למעשה הגמרא דנה בסוגיה לכאורה פשוטה וברורה ואף פסק ההלכה בה הגיוני וניתן להגיע אליו ללא חכמים. אך זאת הנקודה. התורה היא תורת חיים, תורה שמורה לנו כיצד לחיות, כיצד להתנהג ושמה דגש על השלום בין איש לרעהו ולכן חכמים דנים במקרים קטנים אלו בכדי ליצור שלום, ששכנים לא יריבו על ירק. ואף אם אחד נטל כבר את הירק, לא מוציאים מידו אלא מוותרים ומבליגים.